

Миронова М.А.*

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА СТРАТЕГІЯ ЄС ЩОДО ТУРЕЧЧИНИ В КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСІВ РОЗШИРЕННЯ ТА ПОГЛИБЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

The article deals with the study of the EU strategy towards Turkey in the format of accession process. Special attention is paid to analysis of approaches of main EU actors towards the issue of Turkey's EU perspectives and their challenges to European integration.

Ратифікація Лісабонського договору завершила майже двадцятип'ятирічний період трансформації Європейського Союзу, розпочатий у 80-ті рр. ухваленням Єдиного європейського акта. В результаті інституційної перебудови та формування політичного союзу внутрішньо зміцнений ЄС є більш підготовленим до ефективних відповідей на нові виклики, переходу до ролі глобального центра сили в постбіполярній системі міжнародних відносин. Проте однією з найуразливіших складових європейської інтеграції залишається розширення об'єднання, здатність абсорбувати нових членів із збереженням поступальності інтеграційного будівництва. Розширення 2004-2007 рр. стало лише проміжним етапом на шляху подолання розподільчих ліній в Європі, оскільки наразі офіційно визнані перспективи членства в ЄС країн Західних Балкан та Туреччини. Саме турецький фактор, попри безумовну складність інтеграції балканських держав, є одним з найгостріших питань, які в найближчі десятиліття визначатимуть обличчя ЄС: його цивілізаційний вибір, географічні межі, здатність країн-членів знаходити консенсус.

Євроінтеграційний шлях Туреччини розпочався у серпні 1959 р. із подання заявки на асоціацію з Європейськими економічними співтовариствами. Туреччина стала другою після Греції країною, з якою було укладено Угоду про асоціацію (12.09.1963), характерною особливістю якої, окрім зміцнення економічних та торгівельних зв'язків, зближення економічних політик та формування митного союзу між ЄЕС та Туреччиною, було надання перспективи членства. Так, в якості довгострокової мети у ст. 28 Угоди згадувалася можливість приєднання до ЄЕС «у разі повного прийняття Туреччиною зобов'язань відповідно до Договору про заснування Європейського економічного співтовариства» [1]. 23 листопада 1970 р. сторони підписали Додатковий протокол до Угоди, що передбачив процедури та механізми поетапного запровадження митного союзу. Проте події наступних років (окупація Туреччиною північної частини Кіпру у липні 1974 р., військовий переворот у Туреччині 12 вересня 1980 р.) на довгий час заморозили розвиток двосторонніх відносин. Через політичні фактори та соціально-економічні показники турецької економіки запровадження митного союзу, заплановане на 1987 р., відбулося лише з 1 січня 1996 р. та не поширювалося на сільськогосподарські товари та сферу послуг, проте положення про митний союз включали торгівлю промисловими товарами, гармонізацію політик у сфері конкуренції, права інтелектуальної власності та регуляторної політики. 14 квітня 1987 р. Туреччина подала офіційну заявку на членство в ЄЕС, проте висновки Європей-

* кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин та зовнішньої політики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ської Комісії у грудні 1989 р., попри підтвердження формального права на членство, були негативними. Основними застереженнями, окрім невідповідності економічних показників, були кіпрська проблема, територіальний спір з Грецією, недотримання прав людини та національних меншин, в першу чергу, пов'язані із розпочатим у 1984 р. протистоянням з партизанськими загонами Курдської робітничої партії.

У першій половині 90-х рр. питання членства Туреччини виявилось другорядним, порівняно із трансформаційними процесами в регіоні Центральної та Східної Європи. Більше того, якщо країнам ЦСЄ євроінтеграційна перспектива була надана практично відразу (на Копенгагенському саміті Європейської Ради 1993), що призвело до суттєвої фінансової підтримки в рамках програми ФАРЕ, політика ЄС щодо Туреччини відзначалася подвійністю стандартів та уникненням зобов'язань щодо надання статусу кандидата. Так, протягом 1990-1996 рр. країнами ЦСЄ з населенням близько 100 млн. осіб було надано 13.2 млрд. євро фінансової допомоги, в той час як 70 млн. Туреччина в період з 1964 по 1995 рр. отримала трохи більше 1 млрд. євро [2]. Проте ситуація кардинально змінюється в другій половині 90-х рр.: на Люксембурзькому засіданні Європейської Ради 1997 р. підтверджується право Туреччини на членство в ЄС, а в червні 1998 р. на засіданні Європейської Ради в Кардіфі ухвалюється підготовлена Європейською Комісією «Європейська стратегія для Туреччини», де зафіксовано положення про поширення на Туреччину Копенгагенських критеріїв, наближення турецького законодавства до законодавства ЄС та прийняття *acquis communautaire*, розповсюдження положень митного союзу на сільське господарство та сферу послуг [3]. А вже у грудні 1999 р. на засіданні Європейської Ради в Гельсінкі Туреччині було надано статус кандидата, причому підтверджено, що приєднання до ЄС має здійснюватися на основі тих же критеріїв, що застосовуються до решти країн-кандидатів [4]. В той же час початок переговорів про вступ прив'язувався до виконання Анкарою політичних критеріїв членства. Оскільки рішення про розширення ухвалюються одностайно, результати засідання стали свідченням досягнення консенсусу в Європейському Союзі щодо турецького питання.

Причиною зближення позицій країн-членів ЄС, на нашу думку, став комплекс факторів. Так, саме наприкінці 90-х рр. відбувається зміна політичних еліт в ряді європейських країн: прихід до влади у Німеччині соціал-демократів на чолі з Г.Шредером та їх схвалення ідеї членства Туреччини в ЄС; зміни зовнішньополітичної стратегії Греції, в якій членство Туреччини в ЄС розглядалося не як виклик, а інструмент покращення двосторонніх відносин. Показовим стало й внесення змін до військової доктрини Греції у лютому 2001 р., де було усунуто пряме посилення на Туреччину як основну військову загрозу. В другій половині 90-х рр. очевидним стає й покращення внутрішньополітичної ситуації в Туреччині: курс на демократизацію політичного життя, припинення збройного протистояння з Курдською робітничою партією після арешту у 1999 р. її лідера Аб.Оджалана. Безумовним був і тиск на європейських партнерів з боку США. Відповідно до американської зовнішньополітичної стратегії демократична, світська, прозахідно орієнтована Туреччина – ключовий партнер США в регіоні Середземномор'я та Близького Сходу [5], приклад для наслідування рештою країн та інструмент демократизації регіону, в цілому. Спільними виявилися й позиція Туреччини та США щодо Європейської безпекової та оборонної політики та побоювання щодо утворення альтернативних НАТО структур і дискримінації європейських країн-членів НАТО, що не були членами ЄС. Саме під час обговорення механізмів та процедур співпраці між ЄС та НАТО у сфері попередження конфліктів та врегулювання кризових ситуацій (т.зв. процес «Берлін плюс») вирішальною виявилася роль Туреччини у діалозі двох організацій: лише розблокування нею переговорів уможливило укладання Декларації НАТО та ЄС щодо Європейської безпекової та оборонної політики у грудні 2002 р. В тексті декларації були враховані претензії США та

Туреччини щодо усунення дискримінації: ЄС визнав повну можливість залучення країн НАТО, які не є членами ЄС, до операцій в рамках ЄБОП; НАТО, в свою чергу, надала ЄС гарантований доступ до власних можливостей планування та проведення операцій (доступ до штабних структур Альянсу, процесу планування, інформаційних та розвідувальних ресурсів, логістики) [6]. Отже, надання Анкарі перспективи членства відіграло роль своєрідного стимулу у розв'язанні проблеми ЄБОП.

З набуттям Туреччиною у 1999 р. статусу кандидата відносини з ЄС набули комплексного характеру: окрім традиційних економічних питань, порядок денний віднині включав і політичний діалог, контакти стали більш систематизованими в рамках запровадженого Радою ЄС у березні 2001 р. формату «Партнерство щодо вступу», який передбачав надання Анкарі допомоги у виконанні критеріїв членства, в першу чергу політичних. Характерним стало й зростання тиску на Туреччину Європейської Комісії, в тому числі у вигляді щорічних доповідей з детальним аналізом прогресу на шляху приєднання до ЄС та розробки програми короткострокових та середньострокових законодавчих реформ для виконання Копенгагенських критеріїв.

Проведення реформ, необхідних для початку переговорів з ЄС, було б неможливим без консенсусу в турецькому суспільстві: понад 70% населення підтримували ідею вступу країни до ЄС. Попри побоювання щодо зміни зовнішньополітичного курсу через зміну уряду в листопаді 2002 р. та приходу до влади поміркованої ісламської сили (Партії справедливості та розвитку), саме за прем'єрства Р.Ердогана членство в ЄС визнається стратегічним пріоритетом та впроваджується пакет ефективних реформ як у політичній, так й економічній сферах. Так, в країні було створено Групу з питань моніторингу реформ, до складу якої увійшли міністр закордонних справ, юстиції та внутрішніх справ Туреччини; внесено зміни до цивільного кодексу та на третину змінена Конституція, у 2004 р. заборонено смертну кару. Проведено реформи законодавства, спрямовані на демократизацію політичної системи, розширення громадянських прав, посилення цивільного контролю над армією (більша прозорість військового бюджету, зменшення повноважень Ради національної безпеки та військових судів), реформування пенітенціарної системи. В той же час залишаються серйозні проблеми у сфері релігійної дискримінації, ряду обмежень громадянських свобод. Здійснюються, хоча й повільно, кроки на шляху вирішення проблеми національних меншин, в першу чергу, прав курдської громади. Так, суттєвим застереженням з боку Європейської Комісії є дискримінація у сфері інформації та освіти (недостатня кількість шкіл з викладанням мовами національних меншин, відсутність програм курдською мовою на телебаченні та радіо) [7]. Проте вже у січні 2009 р. з'явився окремий телевізійний канал з цілодобовим віщанням курдською мовою.

Серйозні успіхи досягнуті на шляху зближення економіки Туреччини з ЄС, на сьогоднішній день турецька економіка переорієнтована на європейський ринок - 56,3% турецького експорту та 40,3% імпорту приходяться на ЄС [8]. Позитивним досвідом є й співпраця Туреччини в рамках спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС: країна є активним учасником військових та поліцейських місій ЄС в Македонії, Боснії та Герцеговині, місії з верховенства права в Косово, військової місії в Конго. Реформи, запроваджені урядом Р.Ердогана, уможливили прийняття Європейською Радою в грудні 2004 р. рішення про відкриття переговорів (офіційно переговори розпочалися 3 жовтня 2005 р.). Проте й до сьогоднішнього часу питання членства Туреччини в ЄС продовжує залишатися відкритим через ряд викликів, які по різному трактуються прихильниками та противниками європейського майбутнього Туреччини.

По-перше, членство Туреччини в ЄС представляє серйозний цивілізаційний виклик для самого ЄС, який у нинішньому вигляді розглядається як християнський клуб. 90% населення Туреччини - мусульмани, отже виникають дискусії щодо майбутнього Союзу

та співіснування двох культур, враховуючи проблему інтеграції мусульманських спільнот в країнах Західної Європи (Німеччина, Франція, Нідерланди тощо). Спроби зафіксувати християнство як основу політичних та правових традицій європейських суспільств у тексті Європейської Конституції були використані опонентами приєднання Туреччини до ЄС для обговорення європейського майбутнього цієї країни. Так, голова Європейського конвенту В.Жискар д'Естен у своїх інтерв'ю неодноразово заявляв про «початок кінця Європи» у разі вступу Туреччини до ЄС [9]. В той же час прихильники розширення заявляють про унікальність моменту – членство Туреччини, крім тіснішої інтеграції мусульманських громад в Європі, має спростувати песимістичні прогнози щодо неминучості «зіткнення цивілізацій» [10]. Туреччина - єдина мусульманська країна, що продемонструвала значні успіхи на шляху модернізації, а її модель державного устрою свідчить про можливість гармонійного співіснування культури Заходу, основаної на християнстві, та культури ісламу. Дискримінаційний характер заяв про неможливість інтеграції мусульманської країни підсилюється й поширеною останнім часом дискусією щодо членства в ЄС Ізраїлю, причому не лише на рівні депутатів Європейського Парламенту, але й функціонерів Європейської Комісії та посадовців держав-членів.

По-друге, вагомим залишається геополітичний виклик – 95% території Туреччини знаходиться на півострові Мала Азія. Членство Туреччини в ЄС означатиме розширення кордонів Союзу та сусідство з такими країнами, як Сирія, Іран, Ірак, країни Південного Кавказу. Опоненти європейської перспективи Анкари стверджують, що регіональна нестабільність, висока конфліктогенність регіону очевидно призведуть до посилення як зовнішніх, так і внутрішніх загроз ЄС: зростання нелегальної міграції, організованої злочинності, наркоторгівлі, фінансового навантаження для охорони зовнішніх кордонів. Членство Туреччини в ЄС матиме кардинальні наслідки й для спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС, оскільки ЄС може бути втягнутий у конфлікти чи спори Туреччини з її сусідами.

Проте у довгостроковій перспективі членство Туреччини в ЄС означатиме стабілізацію в регіоні Середземномор'я, Близького Сходу, Південного Кавказу та Центральної Азії. Розширення 2004-2007 рр. підштовхує Союз до виходу на нові рубежі, перегляду свого геополітичного статусу. Так, у Повідомленні Європейської Комісії «Стратегічні цілі на 2005-2009 рр.» одним із головних завдань проголошується «перетворення Союзу у провідного глобального актора» [11]. Одним із кроків для досягнення цієї цілі, на нашу думку, є Європейська політика сусідства, регіональна стратегія, яка, тим не менше, має і глобальний вимір. Встановлення нових рамок співробітництва на східних кордонах, в Південному Середземномор'ї призводить до поширення впливу ЄС на пострадянському просторі, в Африці та через Близький Схід в Азії. Від співпраці ЄС з Туреччиною залежатиме, багато в чому, ефективність політики сусідства. Так, ряд аналітиків зазначає, що Туреччина з її власною регіональною політикою, попри відсутність фінансових інструментів, що є в наявності у ЄС, має вищий ступінь довіри у ряді країн-учасниць програм «Союз для Середземномор'я» та «Східне партнерство» [12].

Третім викликом на шляху членства Туреччини в ЄС є дискусії щодо її відповідності Копенгагенським критеріям. Безумовно, наявність комплексу обов'язкових для всіх кандидатів стандартів та зобов'язань викликає сумніви в урахуванні індивідуальних особливостей кожної країни та підсилює заяви скептиків щодо необ'єктивності та домінування політичної доцільності у прийнятті рішення про розширення. Так, формально Туреччина виконала політичні критерії, оскільки це було головною умовою для прийняття Європейською Радою рішення про початок переговорів. В той же час, зрозуміло, залишається багато невирішених досі питань: починаючи з заяв про необхідність прийняття нової конституції, оскільки нинішня була ухвалена 1982 р. в умовах приходу до влади військо-

вих та згортання демократичних свобод, та закінчуючи проблемами корупції, фактів порушення прав людини та національних меншин, свободи слова та зібрання. З іншого боку, очевидним є приклад прийняття до ЄС Румунії та Болгарії на фоні серйозних зауважень щодо судової системи та боротьби із корупцією.

Спори про членство Туреччини в ЄС ґрунтуються й на показниках її економіки. З одного боку, явною перевагою, порівняно з економіками країн Центральної та Східної Європи, є відсутність потреби у її трансформації, оскільки мова йде про ринкову економіку, що динамічно розвивається та за показниками ВВП посідає сімнадцяте місце у світі та восьме в Європі [13]. Іншими перевагами країни для ЄС є величезний споживацький ринок та демографічні особливості, що в умовах старіння населення ЄС можуть відіграти позитивний вплив на ринок праці. Однак саме перспективи поширення на Туреччину свободи руху робочої сили і викликають занепокоєння в європейських столицях щодо суттєвого зростання міграційних потоків до Західної Європи. Ряд дослідників стверджує, що вступ Туреччини до ЄС матиме, в цілому, несуттєві наслідки для економіки ЄС, враховуючи незначну питому вагу її економіки (ВВП Туреччини складає лише 2% від ВВП ЄС) [14]. Проте турецька економіка все ще потребує серйозних перетворень: високою залишається питома вага сільського господарства як у структурі зайнятості (34% порівняно з 6,4% в ЄС-27) [15], так і ВВП (12% порівняно з 2% в ЄС-27); низьким є рівень прибутків на душу населення (28% від середнього по ЄС), причому різниця між східною та західною частинами Туреччини коливається в межах від 7% до 41% середнього показника по ЄС [16], що створює додаткове навантаження на структурну політику Союзу. До уваги потрібно брати й той факт, що в разі вступу Анкара стане найбільшим отримувачем коштів в ЄС, так, її участь у механізмах структурної політики на сьогоднішній день обійшлася б ЄС у 8 млрд. євро щорічно, у спільній сільськогосподарській політиці – у 9 млрд. євро [17].

Іншою перешкодою на шляху входження Туреччини до ЄС виступає т.зв. «приймальна спроможність» ЄС (absorption capacity) - здатність ЄС абсорбувати країни-кандидати, що є, в більшій мірі, суб'єктивним компонентом та відображає внутрішню готовність ЄС до подальших розширень. Ряд показників, в першу чергу демографічних, свідчать про серйозність політичних та інституційних наслідків членства Анкари в Союзі. На сьогоднішній день населення Туреччини складає 72,5 млн. осіб; для порівняння, населення інших офіційних кандидатів - Хорватії та Македонії - складає відповідно 4,4 млн. та 2 млн. осіб. Найбільшою за чисельністю населення країною ЄС є Німеччина (82,4 млн.), друге та третє місця посідають Франція (62,9 млн.) та Велика Британія (60,4 млн.) [18]. Отже, у разі вступу, Туреччина має стати другою за чисельністю країною в ЄС. Враховуючи демографічні зміни (70% населення Туреччини – молоді люди віком до 30 років, в той час як в ЄС спостерігається негативний приріст населення та його старіння) до 2030 р. Туреччина стала б найбільшою за чисельністю населення країною в ЄС (92 млн.). Оскільки кількість місць та розподіл голосів у ряді керівних органів ЄС (Європейський Парламент, Рада ЄС, Соціально-економічний комітет, Комітет регіонів) залежить безпосередньо від кількості населення, це призведе до кардинальної зміни балансу сил у політичній структурі ЄС.

Викликом для Туреччини та ЄС представляється й кіпрська проблема, яка формально не входить до критеріїв членства, проте без врегулювання відносин з Республікою Кіпр та Грецією членство в ЄС неможливе. Основні вимоги, що висуваються цими країнами до Туреччини, полягають у припиненні турецької окупації частини острова та закриття військових баз, повернення окупованих територій та від'їзд турецьких поселенців. На нашу думку, виконання в повному обсязі цих вимог не представляється можливим, оскільки не

враховує об'єктивних реалій, що склалися у самопроголошеній Турецькій Республіці Північного Кіпру.

На сьогоднішній день у відносинах Туреччини та ЄС склалася парадоксальна ситуація, коли набуття статусу кандидата не стало гарантією майбутнього членства. Так, на технічному рівні переговори, розпочаті 3 жовтня 2005 р., тривають. Після проведення скрінінгу на предмет оцінки турецького законодавства на відповідність законодавству ЄС у червні 2006 р. було визначено 35 розділів (chapters) - сфер, за якими ведуться безпосередні переговори. За цей період один розділ («Наука та дослідження») вже закритий, ведуться переговори по 11 розділах: «підприємництво та промислова політика», «фінансовий контроль», «статистика», «транс'європейські мережі», «захист прав споживачів та охорона здоров'я», «право інтелектуальної власності», «право компаній», «вільний рух капіталу», «інформаційне суспільство та ЗМІ», «оподаткування» та «охорона навколишнього середовища».

Проте через позицію членів ЄС переговори по ряду принципів питань заморожені. Так, у 2006 р. Кіпр заблокував переговори по 8 найважливіших пунктах: вільний рух товарів, право на заснування компаній та свобода у наданні послуг, фінансові послуги, сільське господарство та розвиток сільськогосподарських регіонів, рибальство, транспортна політика, митний союз та зовнішні відносини. Причинами такого кроку стали відмова Анкари у відкритті турецьких портів та аеропортів для суден під прапором Кіпру та позиція Туреччини у питанні поширення дії Додаткового протоколу 1970 р. до Угоди про асоціацію на нових членів ЄС (зробивши це 29 липня 2005 р., турецька сторона в той же час ухвалила окрему декларацію про невизнання Республіки Кіпр). У 2009 р. п'ять додаткових розділів були заблоковані Францією, в тому числі «енергетика», «освіта та культура» та «економічна та валютна політика». Той факт, що заблоковані розділи не мають відношення до кіпрської проблеми, можна пояснити лише у контексті заяв президента Франції Н.Саркозі про неможливість повномасштабного входження Туреччини до ЄС. Незважаючи на приєднання Туреччини у 2008 р. до 109 з 124 спільних заяв, декларацій та виступів в рамках спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС та участі в операціях ЄС, заблоковані також й розділи «зовнішні відносини» та «зовнішня, безпекова та оборонна політика».

В цілому, 2009 р. продемонстрував відсутність консолідованої позиції ЄС щодо турецького питання. З одного боку, у щорічному звіті Європейської Комісії, в якому дана оцінка по кожному офіційному та потенційному кандидату, заявлено про позитивні зрушення у політичній та економічній сферах Туреччини, згадується й покращення клімату у відносинах Анкари з сусідами (зокрема, підписання Протоколу про нормалізацію турецько-вірменських відносин) [19]. З іншого боку, внаслідок внутрішньополітичних змін суттєво змінилася позиція частини членів ЄС. Прихильниками членства Туреччини в ЄС залишаються на сьогодні Велика Британія, Швеція, Португалія, Іспанія, Італія, розглядаючи її як фактор стабілізації південних рубежів ЄС. Попри виступи керівництва Греції та Республіки Кіпр на підтримку європейської перспективи Туреччини, як механізму впливу на неї в контексті об'єднання острова, у листопаді 2009 р. пролунали заяви про готовність заблокувати переговори з Туреччиною в разі невиконання останньою своїх зобов'язань. Після звинувачень Анкари у порушенні повітряного простору Греції над островами в Егейському морі влітку 2009 р. загострилися греко-турецькі суперечки навколо комплексу проблем правового статусу акваторії Егейського моря, в тому числі розподілу континентального шельфу та права на проведення геологорозвідувальних робіт. Протести викликали й пропозиції Туреччини щодо підвищення ефективності міжкіпрських переговорів під егідою ООН шляхом залучення до них Туреччини, Греції та Великої Британії як гарантів незалежності (відповідно до угод 1960 р.).

Послідовними опонентами вступу Анкари до ЄС залишаються Австрія та Франція. Під час президентської кампанії 2007 р. у своєму виступі Н.Саркозі заявив, що «Європа має визначитися з власними кордонами; не всі країни мають шанс стати членами Європи, починаючи з Туреччини, якій не має місця всередині Європейського Союзу» [20]. В цьому контексті потрібно розглядати й французькі пропозиції щодо участі Туреччини у програмі «Союз для Середземномор'я» як альтернативи членства. Після приходу до влади в Німеччині ХДС/ХСС змінилася й позиція німецького керівництва. У травні 2009 р. була оприлюднена спільна заява канцлера ФРН А.Меркель та президента Франції Н.Саркозі, в якій замість членства Туреччині пропонується статус «привілейованого партнера» [21], причому шанси на зміну позиції ФРН практично зникли після виборів до бундестагу восени 2009 р. та формування союзу ХДС/ХСС з Вільними демократами. Вагомим фактором неприйняття політичним істеблішментом європейського майбутнього Туреччини є, в цілому, негативне ставлення до цієї ідеї європейських суспільств: відповідно до опитувань громадської думки 70-80% французів, 76% австрійців, 45% греків виступають проти членства Туреччини в ЄС [22]. Проявом ускладнень відносин Анкари та ЄС у 2009 р. стало й зростання євроскептицизму та падіння підтримки членства в ЄС у самій Туреччині (з 73% у 2004 р. до 42% в 2008 [23]).

На наш погляд, суттєвим недоліком франко-німецької пропозиції «привілейованого партнерства», попри очевидність причин їх висунення, є відсутність пояснень переваг цього статусу для Туреччини, що викликає нерозуміння з боку Анкари та заяви про подвійні стандарти та дискримінаційне ставлення до мусульманської країни. У своїй статті міністр закордонних справ Туреччини А.Давутоглу сформулював вимоги турецької сторони до своїх європейських партнерів наступним чином: по-перше, ЄС має дотримуватися принципу непорушності міжнародних договорів (*pacta sunt servanda*); по-друге, ЄС не має дозволити проблемам двосторонніх відносин стримувати переговори про вступ; по-третє, переговори з Туреччиною не мають бути заручниками внутрішньої політики членів ЄС [24]. Своє зауваження відносно політики ЄС висловила і незалежна Комісія щодо Туреччини під керівництвом М.Ахтісаарі, до складу якої увійшли провідні європейські політики - колишні глави держав та урядів, міністри закордонних справ та члени Європейської Комісії. У доповіді, аналізуючи виклики та наслідки потенційного членства Туреччини в ЄС, експерти приходять до висновку, що негативне ставлення до проблеми ряду європейських лідерів прямо суперечить всім попереднім рішенням та зобов'язанням ЄС, а це, в свою чергу, ставить під сумнів надійність та довіру до ЄС [25].

В результаті ускладнень відносин Анкари та ряду країн ЄС у середньостроковій перспективі вступ Туреччини до ЄС здається малоімовірним. В решті решт, як свідчить попередній досвід, рішення про розширення завжди є політично вмотивованими. В той же час геополітичні зміни останніх десятиліть зумовлюють трансформацію Туреччини у незалежний регіональний центр сили. Негативними для ЄС та США наслідками відштовхування Туреччини можуть стати її переорієнтація та самостійні зовнішньополітичні кроки по ряду ключових для трансатлантичних відносин напрямках: російському, близькосхідному та центральноазійському, включаючи відносини з Іраном. Від того, чи буде здатний ЄС сформулювати прийнятну для Анкари модель відносин, залежатиме не лише їхнє стратегічне партнерство та стабільність в регіоні, але й майбутнє проекту із перетворення ЄС у глобальний центр сили.

Література

1. Agreement establishing an association between the EEC and Turkey. –Ankara, 12.09.1963// Official Journal of the European Communities. -24.12.1973. -No C 113/2.- pp. 2-8.

2. Boguslawska J. European Union's Position on the Opening of Accession Talks with Turkey// *Evropa*.- 2004.-Is.3 (12).- p. 25.
3. Communication from the Commission to the Council «European Strategy for Turkey».- COM (1998) 124 Final.- Brussels.- 04.03.1998.
4. Presidency conclusions. Helsinki European Council.- 10-11 December 1999 // www.europarl.europa.eu/summits/hell1_en.htm
5. A National Security Strategy for a New Century.- Wash.: White House, October 1998.-p.39.
6. EU-NATO Declaration on ESDP. Press Release (2002) 142.-16 December.- 2002.
7. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament «Recommendation of the European Commission on Turkey's Progress towards Accession».- COM (2004) 656 final.-Brussels.-6.10.2004.-p.13.
8. Candidate and potential candidate countries. Key indicators and trade statistics – a comparison with the European Union.- Luxembourg: European Commission, Eurostat, 2008.
9. Europe: pour ou contre la Turquie// *Le Monde*.-2002.-9 Novembre.
10. Pochylczuk A. The European Union and Turkey – a Move Beyond the Standard Framework of Cooperation// *Evropa*.- 2001.-Is.1 (1).- p. 154.
11. Communication from the President of the Commission «Strategic Objectives 2005-2009. Europe 2010: a Partnership for European Renewal. Prosperity, Solidarity and Security».- Brussels: European Commission, 26.01.2005.-COM(2005) 12 final.-p.3.
12. Ünlühisarçikli Ö. EU, Turkey and Neighborhood Policies//*Turkish Policy Quarterly*.- 2009.- Vol.8.-No.3.- p.81.
13. Gross Domestic Product 2008. World Development Indicators Database.- World Bank, 7 October 2009.
14. Littoz-Monnet A., Villanueva Penas B. Turkey and the European Union: the implications of a specific enlargement// *Egmont European Affairs Paper*.-April 2006.-p. 14.
15. Key Facts and figures about Europe and the Europeans.-Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2007.- p.37, p.78.
16. Бетчер Б. Турция на пути в Европейский Союз/Расширение Европейского Союза и Россия/Под ред. О.В.Буториной, Ю.А.Борко.-М.: Издательский Дом «Деловая литература», 2006.-с.271.
17. Derviş K., Gros D., Öztrak F., Işık Y. Turkey and the EU Budget. Prospects and Issues//*EU-Turkey Working Papers*. -2004.-No.6 (August).- p.2.
18. Key Facts and figures about Europe and the Europeans.-Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2007.- p.10, p.76.
19. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council «Enlargement Strategy and Main Challenges 2009-2010».-COM (2009) 533.- Brussels, 14.10.2009.-p.17.
20. Turkey has no place in EU: Sarkozy//www.eubusiness.com/news_live/1168786802.44
21. Merkel and Sarkozy Call for Privileged Partnership Angers Turkey//*Eurasia Daily Monitor*.- 2009.-Vol.6.-Is.92.
22. The EU-25's view of Turkey's membership bid.- 17 December 2004 //www.euractiv.com/en/enlargement/eu-25-view-turkey-membership-bid/article-133328
23. Babali T. Losing Turkey or Strategic Blindness?//*Turkish Policy Quarterly*.- 2009.-Vol.8.- No.3.-p.37.
24. Davutoglu A. Turkish Foreign Policy and the EU in 2010// *Turkish Policy Quarterly*.- 2009.- Vol.8.-No.3.- p.16.
25. Turkey in Europe. Breaking the vicious circle. Second report of the Independent Commission on Turkey. September 2009.-p.9.